

## İLAHİYAT/İSLAMİ İLİMLER ARAPÇA LİSANS PROGRAMLARI: MEVCUT DURUM, İMKANLAR VE ZORLUKLAR

THEOLOGY/ ISLAMIC SCIENCES ARABIC DEGREE PROGRAMS: CURRENT SITUATION,  
OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

Sabahattin BALA\*

### Öz

Bu çalışmada, İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programları konu edilmiştir. Araştırmanın temel amacı, ilk örneği 2011 yılında açılmış olan söz konusu programların hangi fakültelerde yer aldığı, fakültelerin programlara yönelik amaçlarının ne olduğu, program müfredatlarının nasıl içeriklendirildiği, istihdam edilen öğretim üyeleri profili, programlara ayrılan öğrenci kontenjanları ve öğrenci alım şartları gibi hususları tespit etmek ve böylece İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarının mevcut durumunu ve temel çerçevesini ortaya koymaktır. Doküman analizi yönteminin kullanıldığı bu araştırmanın bulgularından hareketle elde edilen sonuçlara göre; Arapça lisans programlarını barındıran on iki fakültenin bulunduğu ve bu fakültelerin, program aracılığıyla öğrencilerini İslam'ın temel kaynaklarına, ilmi ve kültürel mirasa, kadim geleneğe ve günümüz uluslararası konjoktüre hâkim birer mü'min kişi olarak yetiştirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Ancak fakültelerin, amaçlarına ulaşmak için ortak bir müfredat geliştirmedikleri, mevcut müfredatlarda yer alan Arapça derslerinin oran ve içerik açısından farklı şekillerde yapılandırıldığı ve beş dil becerisini geliştirmeye yönelik yapılandırmayı yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Arapça lisans programlarını barındıran fakültelerde, Türk akademisyenlerin yanında uluslararası öğretim elemanlarının da istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan Arapça lisans programlarına ayrılan kontenjanların hemen her yıl dolduğu ancak öğrenci alımlarına yönelik herhangi bir özel şartın bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bütün bu sonuçlar, çalışmada karşılaştırmalı ve eleştirel bir yaklaşımla yorumlanmış, böylece programların avantaj ve zorlukları tartışılmıştır.

**Anahtar Kelime:** Din Eğitimi, Yüksek Din Öğretimi, İlahiyat, İslami İlimler, Arapça Lisans Programları.

### Abstract

This study focuses on the undergraduate programs in Theology/Islamic Sciences Arabic. The main purpose of the research is to determine the faculties in which these programs, the first of which was opened in 2011, are located, what the faculties' objectives are for the programs, how the curricula of the programs are contented, the profile of the faculty members employed, the student quotas allocated to the programs and the conditions for student admission, and thus to reveal the current situation and the basic framework of the Theology/Islamic Sciences Arabic undergraduate programs. Based on the findings of this study, which used the document analysis method, it is understood that there are twelve faculties that host Arabic undergraduate programs and that these faculties aim to educate their students as believers who are knowledgeable about the basic sources of Islam, scientific and cultural heritage, ancient tradition and today's international conjuncture. However, it is understood that the faculties have not developed a common curriculum to achieve their goals, and the Arabic courses in the existing curricula are structured differently in terms of ratio and content, and do not reflect the structuring aimed at developing the five language skills. It is understood that faculties that host Arabic undergraduate programs employ Turkish academics as well as international lecturers. On the other hand, it is understood that the quotas allocated to Arabic undergraduate programs are filled almost every year, but there are no special requirements for student recruitment. All these results are interpreted in a comparative and critical approach in the study, thus discussing the advantages and challenges of the programs.

**Keywords:** Religious Education, Higher Religious Education, Theology, Islamic Sciences, Arabic Undergraduate Programs.

## GİRİŞ

Cumhuriyet Türkiye'sinin, İstanbul Darülfünunda açılan İlahiyat fakültesiyle başlayan yüksek din öğretimi deneyimi, yüz yılını geride bırakmıştır (Cebeci, 1999; Göküş, 2014; Öcal, 1988). Belirli bir geleneğinin şekillenmesi için gayet uzun soluklu sayılabilecek olan bu süreç; isimleri, amaçları, öğretim süreleri, müfredatları, öğrenci alım şartları, bölümleşme şekilleri, eğitim dilleri vb. açılardan çok çeşitli fakülte ve programlara sahne olmuştur. Tüm bu çeşitlilik ve müktesebatıyla yüksek din öğretimi kurumları, büyük oranda politik müdahalelere maruz kalırken bir yandan geleneksel ve modern din yorumlarını etüt etmeye bir yandan da ülkemizin ihtiyaç duyduğu istihdam alanlarına personel yetiştirmeye çalışmaktadır. Buna rağmen kurumlara yönelik tartışmalar, eleştiriler, yapı önerileri ve program tasarıları hâlen devam etmektedir. Bu çerçevede yüksek din öğretimi kurumlarına eklenen son program, eğitim ve iletişim dili olarak Arapçayı tercih eden İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarıdır.

Günümüzde on iki üniversitede okutulmakta olan bu programların, yüksek din öğretimi açısından ne tür bir misyona sahip olduğu ve hangi boşlukları doldurmaya çalıştığı gibi hususlar başta olmak üzere Arapça lisans programına hangi üniversitelerin bünyesinde yer verdiği, fakültelerin programlara yönelik amaç ve hedefleri, müfredatları ve bu müfredat içerisindeki Arapça ders oranları, Arapça dilinde ders verebilme yeterliği bağlamında öğretim üyeleri profili, öğrenci kontenjanları ve alım şartları vb. hususlar, bu araştırmanın problem alanlarını teşkil etmektedir.

Araştırmanın temel amacı, yukarıda ifadesini bulan problem alanlarına yönelik analizler yaparak, İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarının mevcut durumunu betimlemek ve temel çerçevesini ortaya koymaktır. On yıldan fazla bir süredir okutulmakta olan İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarının, Türkiye'nin yüksek din öğretimi deneyimi açısından ne tür farklılıklara sahip olduğunu, bu deneyime neler katmayı amaçladığını ve temel amaçlarını gerçekleştirmek için yeterli donanımına sahip olup olmadığını tespit etmek, ülkemizdeki cari yüksek din öğretimine yönelik yapılacak program çalışmalarına ışık tutmak, böylece yüksek din öğretimine belirli bir istikrar kazandırmak ve kalitesine katkı sağlamak açısından önemlidir.

Literatürde, yüksek din öğretiminin lisans programlarına yönelik analiz ve değerlendirmelerde bulunan birçok çalışma bulunmaktadır (Örnek olarak bakınız: Aşıkoğlu, 2015, ss. 181-197; Aydın, 1995, ss. 68-73; Ev, 2015, ss. 268-306; Karadaş, 2015, ss. 205-264; Tosun & Doğan, 2004, ss. 487-507). Ancak bu çalışmaların büyük çoğunluğu Türkçe dilinde eğitim veren İlahiyat/İslami İlimler programları hakkındadır. Çalışmamızın odak konusu olan İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programları ile ilgili, literatürde sadece bir çalışma tespit edilebilmiştir.

Bu çalışma, “Türkiye’deki İlahiyat İslâmî İlimler Fakültelerinin Dinî İlimleri Arap Diliyle Öğretim Tecrübesi Hadis Programı Örneği” adıyla Muhammet Beyler tarafından Arapça dilinde kaleme alınmıştır (Beyler, 2016). Yazar bu çalışmasında, Hadis ve Hadis İlimleri merkezinde ve Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi örneğinden hareketle, Arapça lisans programlarında bulunan öğretim üyeleri ve öğrencilerin karşılaştıkları sorun ve zorlukları ele almıştır. Doksan dört öğrenci ve dokuz öğretim üyesine uygulanan iki farklı anket verileri üzerinden ulaşılan sonuçlara göre Arapça lisans programının okutulduğu fakültelerde idare, öğrenciler ve öğretim üyeleri açısından değişik sorun ve zorluklar yaşanmaktadır. Bunlar arasında en dikkat çekenleri, fakültelerin programa yönelik ciddi hazırlıklarının olmayışı ve öğrencilerin Arapça dil yetersizlikleridir (Beyler, 2016, ss. 70-71). Literatürde, Arapça lisans programlarını konu eden başka bir çalışma tespit edilememiştir. Nitekim Arapça lisans programlarının yeterince ele alınmamış olması, bu araştırmanın yapılmasında önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur.

İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarına yer veren fakültelerle sınırlı olan bu çalışmada, doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yönteminin tercih edilmesi, Arapça lisans programına ilişkin örneklem alanının, tüm evreni kapsayacak şekilde geniş tutulması ve programla ilgili ülkemizdeki genel görünümün açığa çıkarılması hedefiyle ilgilidir (Yıldırım & Şimşek, 2008, s. 190). Doküman analizi yöntemi gereği (Yıldırım & Şimşek, 2008, s. 193) bu çalışma, beş aşamada tamamlanmıştır: Dokümana ulaşma, orijinalliği kontrol etme, dokümanları anlama, verileri analiz etme ve kullanma. Bu çerçevede İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programına yer veren fakültelerin ve Yüksek Öğretim Kurumunun resmî web sayfalarında yer alan ve araştırmanın problemleriyle ilişkili alanlar taranmıştır. Böylece Yüksek Öğretim Kurumu veri tabanından hareketle, yıllara göre fakültelere ayrılan öğrenci kontenjanları, öğrenci alım şartları ve fakültelerin akademik kadro bilgilerine ilişkin veriler tespit edilmiştir. Söz konusu kurumların resmî web sayfalarından hareketle de İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarının amaçları, müfredatları, öğretim kadroları vb. veriler tespit edilmiştir. Elde edilen verilerin güncelliğini ve güvenilirliğini kontrol amacıyla da ilgili fakültelerin idareleriyle iletişime geçilerek, verilerin doğruluk teyidi sağlanmıştır. Ulaşılan veriler analiz edilmiş ve belirli kategoriler altında tasnif edilmiştir. Söz konusu kategoriler, bir eğitim programının ana unsurlarından olan amaçlar ve müfredat ile eğitimin temel unsurlarından olan öğretici ve öğrenci durumları üzerinden yapılandırılmıştır. Nihayet kategoriler altında tasnif edilen verilerden elde edilen bulgular, betimsel bir yaklaşımla değerlendirilerek yorumlanmıştır. Ayrıca, ülkemiz genelinde İlahiyat/İslami İlimler Arapça

lisans programına yer veren fakültelerin mevcut durumlarından hareketle de Arapça lisans programlarının imkân ve sınırlılıkları tartışılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre; İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarına öğrenci alımı devam eden on iki fakülte bulunmaktadır ve bu fakülteler, Arapça program aracılığıyla öğrencilerini İslam'ın temel kaynaklarına, ilmi ve kültürel mirasa, kadim geleneğe ve günümüz uluslararası konjunktüre hâkim birer 'mümin' kişi olarak yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte fakültelerin, ortak bir müfredat teşekkül etmedikleri, fakültelerin mevcut müfredatlarında yer alan Arapça derslerinin oran ve içerik açısından birbirinden farklı şekillerde yapılandırıldığı ve beş dil becerisini -okuma, dinleme, anlama, yazma ve konuşma- geliştirmeye yönelik yapılandırmayı yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan fakültelerde, Türk akademisyenlerin yanında uluslararası öğretim elemanlarının da istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu uluslararası öğretim elemanlarının birçoğu "Öğretim Görevlisi" kadrolarında istihdam edilmekte ve programların hazırlık sınıfları ile "Arap Dili ve Belagati" bölümüne ait derslerde istihdam edilmektedir. Ulaşılan bu sonuçlar çerçevesinde, Arapça lisans programlarında görev alan Türk öğretim elemanlarının dil ve mesleki doyum sorunları, uluslararası öğretim elemanlarının ise dil, kültür, eğitim anlayış ve felsefesi ile kültürel formasyon problemleri yaşamasının kuvvetle muhtemel olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca Arapça lisans programlarına ayrılan kontenjanların hemen her yıl dolduğu, bu itibarla da programların ilgi gördüğü, ancak öğrenci alımlarına yönelik herhangi bir özel şartın bulunmadığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle, programlara kayıt yapan öğrenciler arasında Arapça seviye farklarının olabileceği ve bu durumun sınıf seviyelerini olumsuz etkileyebileceği değerlendirilmiştir. Son tahlilde İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarının müfredat, öğretim elemanları, öğrenci alım şartları vb. alanlarda ciddi bir iyileştirme ve desteklenmeye ihtiyaç duyduğu ifade edilebilir.

### **1. İlahiyat/İslami İlimler (Arapça) Lisans Programına Yer Veren Üniversiteler**

Yüksek din öğretimine yönelik program arayış ve denemelerinin günümüzdeki son örneklerinden biri, İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programıdır. Söz konusu bu program, bölümleşme tarzı ve ders çeşitliliği açısından kendinden öncekilerden pek farklı olmasa da ders içi eğitim ve iletişim dili olarak Arapçayı tercih etmesiyle ön plana çıkmaktadır.

Günümüz üniversiteleri içerisinde, farklı programları da içerisinde barındıran yüksek din öğretimi kurumları olarak öğrenci kabul eden altmış (60) İlahiyat Fakültesi ve kırk bir (41) İslami İlimler Fakültesi bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine bu fakülteler içerisinde, çalışmamızın

odak konusu olan İlahiyat/İslami İlimler Arapça programına lisans seviyesinde yer veren on dört (14) üniversite tespit edilmiştir. Bu üniversitelerin listesi, Tablo 1’de verilmiştir.<sup>1</sup>

**Tablo 1.** İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programına yer veren üniversiteler

	Üniversite Adı	Fakülte Adı	İlk Alım Dönemi	Statü
1	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	İslami İlimler Fakültesi	2011-2012	Vakıf
2	Yalova Üniversitesi	İslami İlimler Fakültesi	2012-2013	Devlet
3	Mardin Artuklu Üniversitesi	İslami İlimler Fakültesi	2014-2015	Devlet
4	Marmara Üniversitesi	İlahiyat Fakültesi	2015-2016	Devlet
5	Necmettin Erbakan Üniversitesi	İlahiyat Fakültesi	2015-2016	Devlet
6	İstanbul Üniversitesi	İlahiyat Fakültesi	2017-2018	Devlet
7	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	İlahiyat Fakültesi	2017-2018	Devlet
8	İstanbul Sabahattin Zaim Vakıf Üniversitesi	İslami İlimler Fakültesi	2018-2019	Vakıf
9	Atatürk Üniversitesi	İlahiyat Fakültesi	2018-2019	Devlet
10	Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi	İlahiyat Fakültesi	2019-2020	Vakıf
11	Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	İslami İlimler Fakültesi	2020-2021	Devlet
12	Gaziantep Üniversitesi	İlahiyat Fakültesi	2020-2021	Devlet
13	Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi	İslami İlimler Fakültesi	2021-2022	Devlet

<sup>1</sup> Tablo verileri, YÖK’ün 2011 yılından günümüze kadar yayınladığı YKS Tercih Kılavuzlarının tek tek analiz edilmesinden elde edilmiştir.

14	Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	İlahiyat Fakültesi	2021-2022	Devlet
----	--------------------------------------	--------------------	-----------	--------

Tablo verilerine göre Arapça programı açan üniversitelerin 3'ü vakıf, 11'i ise devlet üniversitesidir. Konu bağlamında dikkat çeken önemli husus, programı açan ilk üniversitenin bir vakıf üniversitesi olmasıdır. Bu durum, 2011 yılında vakıf üniversitelerine de yüksek din öğretimi kurumları açma izninin verilmesiyle ilişkili olsa gerektir. Nitekim programın ilk örneğini açan Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İslami İlimler Arapça lisans programını 2011 yılında açmıştır. Ancak burada merak konusu olan husus, bir vakıf üniversitesi olan FSMVÜ'nün, yüksek din öğretimi kurabilme izniyle birlikte, Türkiye'deki diğer örneklerinde olduğu üzere Türkçe program varken, neden Arapça programı tercih ettiğidir! Bu tercihin önemli bir sebebi, vakıf üniversitelerinin yabancı dilde öğretimi ön plana çıkaran niteliği olabilir. Nitekim yabancı dilde öğretim, her zaman vakıf üniversitelerinin en önemli varlıklarından biri olmuştur (Hopoglu, 2012). Ancak kanaatimize göre daha önemli bir sebep, yüksek din öğretimi kurumlarının Türkiye'deki yüz yılı aşan ve büyük oranda politik müdahalelere maruz kalan serüveni ile 1980'lerden sonra örneklerini görmeye başladığımız vakıf üniversitelerinin özerk yapısının bulunduğu zemindir. Vakıf üniversiteleri, her ne kadar 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununa tabi olsa da doğrudan devlete bağlı olmayan ve bir vakıf tarafından işletilen özerk kurumlardır (Hopoglu, 2012). Devletin resmi politikalarından çok, kurucularının misyon, eğitim anlayışları ve politikalarını yansıtan vakıf üniversiteleri, bu yönleriyle devlet üniversitelerinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla devlet üniversiteleri ile vakıf üniversiteleri arasındaki bu farklılık, hem FSMVÜ'nün Arapça programı tercih sebebini hem de devlet üniversitelerinden çok bir vakıf üniversitesinin bu programa öncülük etme sebeplerini açıklamada önemli bir veri halini almaktadır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde dikkatleri çeken bir diğer husus, ilk açılan FSMVÜ İslami İlimler Arapça lisans programından itibaren bu programın, neredeyse her yıl farklı fakültelerde de açılmış olmasıdır. Hatta 2015, 2017, 2018, 2020 ve 2021 yıllarında ikişer program açıldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan Arapça programını açan üniversitelerin ilk üçü, daha önce bünyelerinde herhangi bir yüksek din öğretimi programı bulunmayan üniversitelerdir. Bu durum, ilk bakışta programa belirli oranda bir rağbetin olduğu izlenimini vermektedir. Bununla birlikte günümüze kadar açılan İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarının yüksek din öğretimi veren diğer kurumlar içerisindeki sayısı dikkate alındığında programın açılmasındaki artışın normal olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 2023 yılı itibariyle, farklı programları da içerisinde barındıran 101 yüksek din öğretimi kurumundan 12'sinde bu programın okutulduğu

anlaşılmaktadır ki bu sayı, %12'lik bir orana tekabül etmektedir. Diğer yandan 2022 ve 2023 yıllarında, yani son iki yılda bu programı açan herhangi bir üniversitenin olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla üniversitelerin programa yönelik yoğun bir ilgisinin olduğu varsayımının aksine, on bir yıllık bir geçmişe sahip İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarına ilginin azaldığı ifade edilebilir.

YÖK'ün 2023 yılı için yayınladığı YKS Tercih Kılavuzuna göre, söz konusu 14 üniversiteden 2'si, öğrenci alımını durdurarak bu programı kapatmıştır (Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı, 2022). Yapılan araştırmalara göre bunlardan Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinin 2021-2022 eğitim öğretim yılında, Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesinin ise ilgili programa sadece bir yıl öğrenci alarak 2020-2021 eğitim-öğretim yılında öğrenci alımını durdurduğu ve programı kapattığı anlaşılmaktadır. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinin programa öğrenci alımını durdurduğu 2021-2022 eğitim-öğretim yılında, aynı il sınırları içerisinde bulunan Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesinin bu programı açtığı ve programa öğrenci almaya başladığı anlaşılmaktadır. Böylece günümüz itibarıyla; programı lisans seviyesinde okutan 12 üniversitenin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan 2'si vakıf, 10'u ise devlet üniversitesidir.

Tablo 1'deki verilere göre Arapça programına yer veren üniversitelerdeki fakültelerin 6'sı İslami İlimler, 6'sı ise İlahiyat Fakültesi adını taşımaktadır. Burada dikkatleri çeken önemli husus, bünyesinde daha önce herhangi bir yüksek din öğretimi programı barındırmayan Fatih Sultan Mehmet, İstanbul Sabahattin Zaim, Gaziantep İslam, Bilim ve Teknoloji ile Kahramanmaraş İstiklal Üniversitelerinin bu programı "İslami İlimler" adı altında açmış olmalarıdır. Diğer yandan Yalova ve Mardin Artuklu Üniversiteleri de bünyelerinde daha önce herhangi bir yüksek din öğretimi programı barındırmadığı halde ilk yüksek din öğretimi programı olarak İlahiyat Arapça programını açmış ancak her ikisi de süreç içerisinde fakültelerinin isimlerini "İslami İlimler" olarak değiştirmiştir.<sup>2</sup> Böylece daha önce bünyesinde herhangi bir yüksek din öğretimi programı olmayıp Arapça programını açan bu altı üniversitenin tamamı "İslami İlimler" adını tercih etmiştir. Geriye kalan ve daha önce bünyesinde "İlahiyat Fakültesi" adı altında bir yüksek din öğretimi programı barındıran Marmara, Necmettin Erbakan, İstanbul, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Atatürk, Gaziantep ve

---

<sup>2</sup> 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Arapça programı açan Yalova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında, 2014-2015 yılında programı açan Mardin Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi de 2016-2017 eğitim-öğretim yılında fakülte isimlerini "İslami İlimler Fakültesi" olarak değiştirmiştir.

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversiteleri ise Arapça programı, mevcut “İlahiyat Fakültesi” bünyesinde açmış ve herhangi bir isim değişikliğine gitmemiştir. Bu analizlerden, bünyesinde yüksek din öğretimi programı olmayıp, Arapça yüksek din öğretimi programına yer vermek isteyen üniversitelerin, özellikle “İslami İlimler” adını tercih ettiği, Arapça programı açmak isteyip de bünyesinde yüksek din öğretimi bulunan diğer üniversitelerin ise mevcut “İlahiyat Fakültesi” isminde kaldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Arapça lisans programı ile bu programı okutmak üzere yeni açılan fakültelerin isimlendirilmesi arasında pozitif bir ilişkinin olduğu ifade edilebilir.

## 2. İlahiyat/İslami İlimler Arapça Lisans Programlarında Amaçlar

İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarının yapılandırılma gerekçe ve amaçları birbirinden çeşitli görünmektedir. Bununla birlikte fakültelerin, bu programa yer verme amaçları arasında, ortak birçok hususun bulunduğu da anlaşılmaktadır.

Programa yer veren fakültelerin amaçları arasında en başta ve neredeyse her fakülte tarafından vurgulanan husus, öğrencilerin, İslam’ın ana/asıl kaynakları olan Kur’an ve Sünneti okuyup anlayabilen, yorumlayabilen, günümüze taşıyan ve dolayısıyla bu kaynaklara başvuru kabiliyeti gelişmiş, sahih dini bilgiler üretebilen ve nihayet bu kaynakların hüküm ve naslarına bağlı birer kişi olarak yetiştirilmesidir (Atatürk Üniversitesi, 2023b; Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2023b; Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, 2023b, 2023c; Gaziantep İslam Bilim Teknoloji Üniversitesi, 2023c; İstanbul Üniversitesi, 2023c; Mardin Artuklu Üniversitesi, 2023c; Marmara Üniversitesi, 2023c; Yalova Üniversitesi, 2023b).

Arapça programların amaçları arasında yer alan ve yine birçok fakülte tarafından zikredilen bir husus da öğrencilerin, on dört asırlık ilmi ve kültürel mirası/birikimi/değerleri/kadim geleneği dikkate alan, bu zemini ‘kendisinden istifade edilecek bir kaynak’ olarak hususi bir konuma yerleştirerek tüm detaylarıyla değerlendirebilen ve yorumlayan, taklide düşmeden bugüne taşıyan ve nihayet bu mirasa sahip çıkarak onu özümseyen ve ondan beslenen birer kişi olarak yetiştirilmesidir (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, 2023b, 2023c; Gaziantep İslam Bilim Teknoloji Üniversitesi, 2023c; Gaziantep Üniversitesi, 2023c; İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2023a; İstanbul Üniversitesi, 2023c; Mardin Artuklu Üniversitesi, 2023c, 2023d; Yalova Üniversitesi, 2023b).

Fakültelerin program üzerinden öğrencilere yönelik nispeten ortak amaçlarından biri de öğrencilerin, insana değer veren ve insanlığa hizmet etmeyi prensip edinmiş/benimsemiş, bu çerçevede, toplumsal değerleri erdem sayarak kendisine rehber edinen, toplumun kendisinden



beklediği görevlerin bilincinde, toplumun ihtiyaçlarına uygun çözümler üreten ve birikimini toplumla paylaşabilen birer şahsiyet olarak yetiştirilmesidir (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2023b; Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, 2023c; Gaziantep İslam Bilim Teknoloji Üniversitesi, 2023c; Gaziantep Üniversitesi, 2023c; İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2023a; İstanbul Üniversitesi, 2023c; Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2023b; Yalova Üniversitesi, 2023b). Yaşanılan coğrafyanın toplumunu dikkate almayı ön plana çıkaran bu vurgularla birlikte yine birçok fakültenin, öğrencilerini yerel ve evrensel değerlerin her ikisine hakim, bunları şahsında toplayan, ilmi çalışmalarında mezc edebilen ve böylece ulusal ve uluslararası standartlarda çalışmalar yaparak bilgi üretebilen, dolayısıyla sadece toplumunu değil, alemi kuşatacak bir perspektife sahip alimler/kişiler olarak yetiştirilmesidir (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2023b; Gaziantep İslam Bilim Teknoloji Üniversitesi, 2023c; Gaziantep Üniversitesi, 2023c; İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2023a; Mardin Artuklu Üniversitesi, 2023d; Yalova Üniversitesi, 2023b).

Söz konusu ortak amaçlar yanında, sadece bazı fakültelerin vurgu yaptığı tikel amaçlar da söz konusudur. Bunlardan biri, öğrencilerin İslam geleneğinden beslenen bir medeniyet tasavvuruna sahip, bu medeniyetin yeniden ihyasını hedefleyen ve bu medeniyet tasavvurunu geleceğe taşıyabilecek donanıma sahip kişiler olarak yetiştirilmesidir (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2023a; İstanbul Üniversitesi, 2023c; Mardin Artuklu Üniversitesi, 2023d; Yalova Üniversitesi, 2023b).

Fakültelerden bazılarının, yukarıda işaret edilen ilmi ve kültürel mirasla/gelenekle bağlantılı olarak, bu program amaçlarına yönelik üzerinde durdukları hususlardan biri de öğrencilere kazandırılması amaçlanan bilgi ve birikimin ilmi bir hassasiyet çerçevesinde, hikmet ve irfanla irtibatlandırılması gerektiğidir (Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, 2023c; Yalova Üniversitesi, 2023b).

İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarına yer veren fakültelerin programa yönelik birbirinden bağımsız tekil amaçları da vardır. Örneğin Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nin 'Miyon ve Vizyon Belgesi'nde şu ifadeler yer verilmiştir:

Batı'nın felsefi tecrübesi ve yaşadığı teolojik tartışmaları, orijinal metinlerinden tanıyan ve takip eden... seküler bir akademisyenlikten ziyade kendisini ve etrafını ilimle inşa etmenin önemini kavramış... modern zamanların meydan okumalarına hem Müslümanlar hem de bütün insanlık adına karşılık verebilecek, geliştirdiği üst dil ve yaklaşım tarzı ile gündemi yönlendirerek modernitenin aracı olmaktan çıkabilecek din adamları yetiştirmek için gerekli ilmî faaliyet ortamını temin etmek. (Yalova Üniversitesi, 2023b).

Diğer fakültelerin amaçları arasında somut bir şekilde yer almayan bu amaç, Batı'nın tanınması gerektiğine ve Batı modernleşmesinin İslam toplumlarında yarattığı olumsuz etkilerin farkına

vararak bu durumdan kurtulabilmeyi sağlayacak donanıma sahip ilim adamları yetiştirmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Nihayet bu amacın gerçekleşmesini üst dil becerilerine ve zımnen yerli/İslami yaklaşım tarzına bağlamaktadır.

Fakültelerin tekil amaçlarına verilebilecek bir başka örnek husus, yine moderniteyle ilişkili düşünülebilecek olan ve insan aklı yanında vahyin konumlandırılma şekline vurgu yapan bir ifadeye yer almaktadır. Söz konusu amaç ifadesine göre öğrenciler, dini verileri akıl ve bilim ekseninde ancak aklı vahyin kontrolünde tutarak değerlendirebilecek bir potansiyelde yetiştirilecektir (Mardin Artuklu Üniversitesi, 2023c).

Tekil amaçlara verilebilecek diğer bir örnek husus, konuya mesleki açıdan yaklaşan ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yabancı dilde eğitim görmüş yurtdışı din görevlisi ihtiyacını karşılamaya yönelik olanıdır (İstanbul Üniversitesi, 2023d). Mesleki yeterliğe vurgu yapan ama bu vurguyu yurt içi kurumlar bağlamıyla ortaya koyan bir başka amaç ifadesinin olduğunu da ifade etmek gerekir (Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2023b).

Söz konusu tekil amaçlar arasında zikredilebilecek bir başka husus da yabancı uyruklu öğrencilerin ülkemizde yüksek din öğrenimi görmelerine imkân sağlama hedefidir (İstanbul Üniversitesi, 2023d). Bu hususun, programı açan fakültelerin uluslararası statü kazanma hedefiyle de ilişkili olduğu ifade edilebilir.

Nihayet, fakültelerin bütün bu ortak veya bireysel amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olarak öğrencilerine Arapça dilini öğretmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda fakültelerin bazıları, program amaçları arasında Arapça dilinin akademik üst seviyede öğretimine açık bir şekilde vurgu yapmakta, öğrencilerinin bu dilde okuyup yazabilecek, konuşabilecek ve akademik çalışmalar yapabilecek şekilde yetişmesini hedeflediğini dile getirmektedir (Atatürk Üniversitesi, 2023b; Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi, 2023b; İstanbul Üniversitesi, 2023d; Yalova Üniversitesi, 2023b). Programa yer veren on iki üniversiteden sadece dördünün Arapça dilini değişik yönleriyle öğretmeye yönelik açık ifadelerle amaçlarını dile getirmesi yanında, diğer sekiz üniversitenin Arapça dilinden çok yukarıda yer alan değişik amaçları dile getirmesi, programı açan üniversitelerin, Arapçayı söz konusu amaçları gerçekleştirmeye yönelik bir araç olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir.

İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarına yer veren fakültelerin program amaçlarına yönelik analizde, kanaatimize göre üzerinde durulması gereken bir husus da fakültelerin yetiştirmeyi düşündükleri insanları, hangi sıfatla nitelediğidir. Bu bağlamda bazı fakültelerin herhangi bir nitelime yapmaksızın 'öğrenci' (Atatürk Üniversitesi, 2023b; Gaziantep İslam

Bilim Teknoloji Üniversitesi, 2023c; Marmara Üniversitesi, 2023c; Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2023b), bazılarının ‘din adamı’, ‘alim’ veya ‘ilim adamı’ (Mardin Artuklu Üniversitesi, 2023c; Yalova Üniversitesi, 2023b), bazılarının ‘ilahiyatçı’ (İstanbul Üniversitesi, 2023d, 2023c), ve bazılarının ‘nitelikli insan’ (Gaziantep Üniversitesi, 2023c), bazılarının da ‘uzman’ nitelemesini kullandığı anlaşılmaktadır (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2023a; Mardin Artuklu Üniversitesi, 2023d).

### 3. İlahiyat/İslami İlimler Arapça Lisans Programlarında Arapça Dersleri

İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarına yönelik analizlerden biri de Arapça ders oranına yöneliktir. İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programı söz konusu olduğunda, bu programa ait müfredatlarda Arapça dilbilgisi ve beş dil becerisini geliştirecek derslere ne oranda yer verildiği hususu, önemli bir konu alanı olarak belirlemektedir. Nihayetinde Arapçanın öğretime konu edildiği hazırlık sınıfını müteakip dönemlerde okutulacak Arapça disiplinine ait derslerin, öğrencilerin Arapça diline yönelik hakimiyetlerini artırması ve öğrencilerin, Arapça dilinde öğretime konu edilen diğer dersleri daha nitelikli bir şekilde kavraması öngörülmektedir.

Aşağıdaki tabloda, İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programına yer veren fakültelerin, müfredatlarında Arapça diline ilişkin yer verdikleri dersler bulunmaktadır.

**Tablo 2.** İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarında Arapça dersleri

Üniversite Adı	1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	5. Dönem	6. Dönem	7. Dönem	8. Dönem
F. S. M. V. İslami İlimler	Arap Dili Bel.-I	Arap Dili Bel.-II	--	--	--	--	--	--
Yalova İslami İlimler	Arap Dili Bel.-I	Arap Dili Bel.-II	Arap Dili Bel.-III	Arap Dili Bel.-IV	Arap Dili Bel.-V	Arap Dili Bel.-VI	--	--
Mardin İslami İlimler Fakültesi	Arap Dili Gr.-I	Arap Dili Gr.-II	Arap Dili Bel.-I	Arap Dili Bel.-II	Arap Dili Gr.-III	--	Arap Dili ve Ed.	--

Marmara İlahiyat	Arapça Mod. Met.	Arapça Klas. Met.	--	--	--	--	--	--
Necmettin Erbakan İlahiyat	Arapça Dini Met.	Arapça Edebi Met.	Arap Bel.-I	Arap Bel.-II	Arapça Klas. Met.	Arapça Mod. Met.	--	--
İstanbul İlahiyat	Arap Dili ve Ed.-I	Arap Dili ve Ed.-II	--	--	--	--	--	--
İ. Z. Ü. İslami İlimler	İleri Arapça -I	İleri Arapça -II	Arap Dili ve Bel.	Arap Dili ve Ed.	--	--	--	--
Atatürk İlahiyat	Arapça Klasik Metin Tah.-I	Arapça Klasik Metin Tah.-II	--	Arap Dili ve Bel.	--	--	--	--
G. İ. B. T. Ü. İslami İlimler	Arap Dili ve Bel.-I	Arap Dili ve Bel.-II	İleri Arapça -I	İleri Arapça -II	--	--	--	--
Gaziantep İlahiyat	Arap Dili ve Ed.-I	Arap Dili ve Ed.-II	Arap Dili ve Ed.-III	--	--	--	--	--
Kahramanmaraş İstiklal İslami İlimler	Arap Dili ve Bel.-I	Arap Dili ve Bel.-II	Arap Dili ve Bel.-III	Arap Dili ve Bel.-IV	--	--	--	--
B. A. İ. B. Ü. İlahiyat	Arapça -I	Arapça -II	Arapça -III	Arapça -IV	Arap Dili ve Ed.-I	Arap Dili ve Ed.-II	--	--

Arapça programa ait müfredatlar incelendiğinde, hazırlık sınıfı sonrası dönemlerde okutulan Arapça derslerinin hem ders sayısı ve saati hem de içerik bakımından fakültelere göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna göre Arapça program müfredatı içerisinde Arapça dil derslerine, iki ile altı dönem arasında ve her dönem birer ders olmak üzere yer verilmiştir. Bu çerçevede Arapça öğretimine yönelik, on iki üniversiteden dördü (Yalova, Artuklu, Necmettin Erbakan ve Bolu) altı dönem (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2023a; Mardin Artuklu Üniversitesi, 2023b; Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2023a; Yalova Üniversitesi, 2023a), üçü

(S. Zaim, G. Antep İBT ve K. Maraş İstiklal) dört dönem (Gaziantep İslam Bilim Teknoloji Üniversitesi, 2023a; İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2023b; Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, 2023b), ikisi (Atatürk ve G. Antep) üç dönem (Atatürk Üniversitesi, 2023a; Gaziantep Üniversitesi, 2023b), üçü de (Marmara, İstanbul ve FSMVÜ) iki dönem ders okutmaktadır (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2023a; İstanbul Üniversitesi, 2023a; Marmara Üniversitesi, 2023a).

Bu müfredatlarda dikkatleri çeken hususlardan biri de FSMVÜ'nün 2019 yılına kadar müfredatında Arapça diline ait derslere altı dönem boyunca yer verirken, 2022 yılından itibaren derslere sadece iki dönem yer vermeye başlamasıdır (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2023a). Diğer yandan Marmara ve İstanbul Üniversiteleri Arapça program müfredatında Arapça derslerine ikişer dönem yer verirken, İlahiyat İngilizce program müfredatında Arapça derslerine Marmara dört, İstanbul ise sekiz dönem boyunca yer vermektedir (İstanbul Üniversitesi, 2023b; Marmara Üniversitesi, 2023b).

Yukarıda aktarılan veri analizlerinden hareketle, İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programını açan fakültelerin takip ettiği ortak bir müfredatın olmadığı ifade edilebilir. Dolayısıyla programa yönelik hem fakülteler arası bir koordinasyonun olmadığı hem de YÖK ve TTK'nın belirli bir program çerçevesi/önerisi sunmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim YÖK ve TTK'nın resmî web sayfalarında konuyla ilişkili herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

Tablo 2 verileri incelendiğinde dikkat çeken bir diğer husus da derslerin isimleriyle ilgilidir. Buna göre Arapça lisans programı müfredatında, Arapça diline yönelik yer verilen derslerin büyük çoğunluğu, aynı zamanda anabilim dalı ismi olan “Arap Dili ve Belagati” adını taşımaktadır. Dolayısıyla dile ait gramer ve alt dalları, yazma, okuma, konuşma vb. alanlara yönelik ders isimlerinin programlara yansıtılmadığı anlaşılmaktadır.

#### **4. İlahiyat/İslami İlimler Arapça Lisans Programlarının Akademik Kadroları**

İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarının yüksek din öğretimi içerisindeki serüveni son on bir yılı kapsamaktadır. Bu süreç, aynı zamanda yüksek din öğretimi kurumlarının sayı olarak arttığı ve dolayısıyla yeni açılan bu kurumlarda istihdam edilecek akademik personel ihtiyacının arttığı bir süreç olmuştur. Yeni açılan yüksek din öğretimi kurumları içerisinde Arapça programına yer veren fakülteler, söz konusu akademik personel ihtiyacı yanında, özellikle Arapça diline hâkim akademisyene ihtiyaç duymuştur. Çalışmanın bu bölümünde, Arapça program açmış olan yüksek din öğretimi kurumlarının mevcut akademik personel sayısı ve bu sayının unvanlara göre dağılımı tespit ve analiz edilmektedir.

**Tablo 3.** İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programını barındıran fakültelerin akademik kadro dağılımı

Üniversite Adı	Türk Uyruklu Öğretim Üyesi Sayısı	Uluslararası Öğretim Üyesi Sayısı	Profesör Dr. Sayısı (Türk/Uluslararası)	Doç. Dr. Sayısı (Türk/Uluslararası)	Dr. Öğr. Üyesi Sayısı (Türk/Uluslararası)	Öğretim Görevlisi (Türk/Uluslararası)	Araştırma Görevlisi (Türk/Uluslararası)	Toplam Akademisyen Sayısı
F. S. M. V. İslami İlimler	36	10	7/1	4/1	11/6	11/2	3/0	46
Yalova İslami İlimler	79	7	8/0	16/1	23/4	4/2	28/0	86
Mardin İslami İlimler	44	13	2/0	15/5	6/5	1/3	20/0	57
Marmara İlahiyat	147	22	61/0	36/1	25/0	11/21	14/0	169
Necmettin Erbakan İlahiyat	100	7	37/0	25/0	5/2	10/5	23/0	107
İstanbul İlahiyat	173	13	41/1	29/1	28/0	15/11	60/0	186
İ. Z. Ü. İslami İlimler	28	8	9/1	3/3	11/3	1/1	4/0	36
Atatürk İlahiyat	76	3	28/0	15/0	6/2	6/1	21/0	79
G. İ. B. T. Ü. İslami İlimler	34	0	1/0	5/0	13/0	4/0	11/0	34
Gaziantep İlahiyat	36	6	7/0	4/1	11/4	3/1	11/0	42
K. Maraş İstiklal İslami İlimler	8	5	1/0	0/0	3/4	1/1	3/0	13
B. A. İ. B. Ü. İlahiyat	61	0	8/0	18/0	13/0	3/0	19/0	61
Toplam	822	94	210/3	170/13	155/30	70/48	217/0	916

Tablo 3 verileri incelendiğinde, Arapça programa yer veren fakültelerde, toplamda 916 akademisyenin görev aldığı, bunlardan özellikle İstanbul, Marmara, Necmettin Erbakan ve Atatürk gibi köklü fakültelerin önemli sayıda öğretim elemanı barındırdığı anlaşılmaktadır. Programı son yıllarda açan Gaziantep, Gaziantep İBT ve Kahramanmaraş İstiklal gibi fakültelerin ise öğretim üyesi açısından oldukça zayıf kaldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu fakültelerin resmî web sayfalarına bakıldığında, bu fakültelerin bazı ana bilim dallarında hiç öğretim üyesinin olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi bünyesinde, Felsefe ve Din Bilimleri ile İslam Tarihi ve Sanatları bölümlerinde sadece birer öğretim üyesi bulunmaktadır (Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, 2023a). Her iki bölümün kendi alt anabilim dalları düşünüldüğünde; söz gelimi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü bünyesindeki Din Eğitimi, Din Psikolojisi, Dinler Tarihi, İslam Felsefesi, Mantık, Formasyon dersleri vb. derslere girebilecek hocaların bulunmadığı, birer kişilik bu

akademisyenlerin bütün bu dersler karşısında yetersiz veya bütün bu anabilim dalı derslerini yüklenmek zorunda kalacağı aşıkardır. Aynı şekilde Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinin Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde sadece iki öğretim üyesi (Gaziantep İslam Bilim Teknoloji Üniversitesi, 2023b), Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati anabilim dalında iki öğretim üyesi bulunmaktadır (Gaziantep Üniversitesi, 2023a). Akademisyen yetersizliği, sadece bu yeni fakülteler için değil, örneğin 2014 yılından beri öğrenci alan Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi için de geçerlidir. Bu fakültenin Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde halen Din Psikolojisi ve Dinler Tarihi anabilim dallarında öğretim üyesinin olmadığı anlaşılmaktadır (Mardin Artuklu Üniversitesi, 2023a).

Tabloda yer alan fakültelerin, Arapça programı açmalarından da kaynaklı olarak akademik kadrolarına uluslararası öğretim elemanı aldıkları anlaşılmaktadır. Buna göre, Arapça programa yer veren fakülte kadrolarında 94 uluslararası öğretim elemanının bulunduğu görülmektedir. Bu sayı, fakültelerin toplam öğretim elemanı sayısına göre yaklaşık %10,26'lık bir orana tekabül etmektedir. Söz konusu öğretim elemanının, sayı olarak en çok Marmara'da (22), en az Atatürk'te (3) bulunduğu, oran olarak ise en çok Kahramanmaraş İstiklal'de (%38,46), en az Atatürk'te (%3,94) bulunduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Marmara'da bulunan 22 uluslararası öğretim elemanının 21'inin öğretim görevlisi kadrosunda istihdam edildiği ayrıntısını belirtmek gerekir. On iki üniversiteden Gaziantep İBT ile Bolu AİB'de ise uluslararası öğretim elemanı bulunmamaktadır.

Uluslararası öğretim elemanlarından 3'ü Profesör, 13'ü Doç., 30'u Dr. Öğr. Üyesi ve 48'i de Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır. Bu dağılıma göre, uluslararası öğretim elemanlarının en çok öğretim görevlisi kadrolarında istihdam edildiği, uluslararası öğretim görevlilerinin oran açısından bu alan toplamının %51 gibi yüksek bir oranını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki bu üniversitelerin öğretim görevlisi kadrolarında istihdam edilen uluslararası öğretim elemanı sayısı (48), mevcut uluslararası öğretim elemanı sayısının (94) yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Arapça programı okutan söz konusu üniversitelerin resmî web sitelerine bakıldığında, uluslararası öğretim elemanlarının, disiplin olarak en çok Arap Dili ve Belagati bölümlerinde istihdam edildiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Necmettin Erbakan (7/6), Marmara (22/20), İstanbul (13/11), Atatürk (3/3), İ. Sabahattin Zaim (8/6) ve Kahramanmaraş İstiklal (5/4)

Üniversiteleri örnek verilebilir.<sup>3</sup> Diğer taraftan uluslararası öğretim elemanlarının Fatih Sultan Mehmet, Yalova, Mardin Artuklu ve Gaziantep üniversitelerinde ise birçok disipline ve özellikle Temel İslam Bilimleri Bölümüne ait disiplinlere dengeli bir şekilde dağıldığı anlaşılmaktadır.

Uluslararası öğretim elemanlarının akademik CV'lerinden elde edilen bilgilere göre söz konusu öğretim elemanlarının önemli bir sayısının Suriye uyruklu olduğu, bununla beraber Irak, Mısır, Ürdün, Filistin, Afganistan ve Kırgızistan gibi ülkelerden de öğretim elemanlarının bulunduğu anlaşılmaktadır.<sup>4</sup>

Arapça programın ilk örneklerinin açılması, her ne kadar 15 Mart 2011 tarihli Suriye Savaşı sonrasına denk gelse ve bu programı açan üniversitelerde uluslararası öğretim elemanı bulundurmanın, bu bağlamda sosyolojik etkenleri olsa da bu sürecin daha ziyade pedagojik bir perspektifle inşa edilmeye çalışıldığı ifade edilebilir. Arapça programlarda sınıf içi iletişim yani eğitim dili olarak Arapçanın tercih edilmesi ve fakültelerin bu programlarında öğretim elemanı olarak görev alabilmenin, ilgili yabancı dilden en az seksen beş (85) puan ama şartının bulunması, mevcut öğretim elemanı ihtiyacını daha da sorunlu hale getirmiştir. Nihayet ülkemizde işe koşulan akademik personel yetiştirme çaba ve çalışmalarda, yabancı dil olarak daha ziyade İngilizcenin tercih edildiği bilinmektedir. Bu durum, Arapça dilinin daha çok ön plana çıkarıldığı İlahiyat fakülteleri için de geçerlidir. Dolayısıyla ülkemiz yüksek din öğretimi kurumlarında her ne kadar Arapça diline yönelik eğitim ve tercihler söz konusu olsa da Arapça diliyle eğitim-öğretim yapabilecek ve dersleri Arapça dilinde işleyebilecek seviyede öğretim elemanının az olduğu ifade edilebilir. Bu çerçevede ilahiyat akademik çevresinin, Arapça yazma ve okuduğunu anlama konusunda nispeten yeterli olsa da özellikle akademik alanlara ilişkin alan ders içeriklerini bu dille öğrenciye aktarma alanında çok yetkin olmadığı ifade edilebilir. Bu nedenle söz konusu üniversitelerin fakültelerinde bulunan uluslararası öğretim elemanlarının, buralardaki varlığı ve potansiyeli, pedagojik çerçevede doğru bir istihdam politikası olarak değerlendirilebilir.

Uluslararası öğretim elemanlarının, önemli oranda Arap Dili ve Belagatinde istihdam edildiği, bu sayede programa kayıt yapan öğrencilerin hazırlık sınıflarında ve ilerleyen yılların Arapça

<sup>3</sup> Cümlede kullanılan parantez “()” içerisinde verilen sayılardan ilki toplam uluslararası öğretim elemanı, ikincisi ise Arap Dili ve Belagati disiplininde istihdam edilen öğretim elemanı sayısını ifade etmektedir.

<sup>4</sup> Söz konusu öğretim elemanlarından bazılarının CV'lerine ne YÖKSİS ne de ilgili üniversitelerin resmî web sayfalarından ulaşılabilmektedir.



derslerinde, iyi derecede dil eğitimi almalarının sağlanmaya çalışıldığı ifade edilebilir. Bununla beraber diğer derslerin de Arapça diliyle işlenmesi gerektiği ve bu derslerin büyük oranda Türk öğretim elemanları tarafından verildiği hususu dikkate alındığında hem öğrenciler hem de öğretim elemanları açısından muhtemel bazı dil problemlerinin yaşanabileceği öngörülmektedir.

## 5. İlahiyat/İslami İlimler Arapça Lisans Programlarının Öğrenci Kontenjanları

Araştırmanın bu bölümünde, programa yer veren fakülteler için ayrılan öğrenci kontenjanları, öğrenci alım şartları ve kontenjanların dolma oranı analiz edilmektedir.

Aşağıdaki tablolarda, İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarına ayrılan öğrenci kontenjanları ile yine programı okutan fakültelerin -varsa- Türkçe programlarına ayrılan öğrenci kontenjanları, yıllara göre verilmiştir.

**Tablo 4.** İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programları yıllara göre ayrılan öğrenci kontenjanları

Üniversite Adı	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023	2023-2024
F. S. M. V. İslami İlimler	60	100	100	100	100	100	100	100	100	106	106	106	107
Yalova İslami İlimler	-	62	62	62	62	82	93	93	93	82	82	82	85
Mardin İslami İlimler	-	-	-	123	129	144	154	154	154	154	144	144	149
Marmara İlahiyat	-	-	-	-	41	41	41	41	41	41	41	41	43
N. Erbakan İlahiyat	-	-	-	-	41	41	41	41	41	41	41	41	43
İstanbul İlahiyat	-	-	-	-	-	-	41	31	31	31	31	31	33
K. Maraş Sütçü İmam İlahiyat	-	-	-	-	-	-	41	41	41	82	-	-	-
İ. Z. Ü. İslami İlimler	-	-	-	-	-	-	-	30	30	30	30	40	30
Atatürk İlahiyat	-	-	-	-	-	-	-	41	41	41	41	101	49

Kıbrıs Sosyal Bilimler İlahiyat	-	-	-	-	-	-	-	-	40	-	-	-	-
G. İ. B. T. Ü. İslami İlimler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62	62	62	65
Gaziantep İlahiyat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	41	41	41	53
K. Maraş İstiklal İslami İlimler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	82	82	85
B.A.İ.B.Ü. İlahiyat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	41	45	48
Toplam	60	162	162	285	373	408	511	572	612	711	742	816	790

Tablo 4 verilerine göre, İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarına ayrılan öğrenci kontenjanları toplamı 6,203 olmaktadır.

Tablo verilerine göre, kendisine en fazla öğrenci kontenjanı ayrılan üniversiteler, sırasıyla Mardin Artuklu, Fatih Sultan Mehmet ve Yalova Üniversiteleridir. Kendisine en az öğrenci kontenjanı ayrılan fakülteler ise İstanbul Sabahattin Zaim ve İstanbul Üniversiteleridir.

Üniversitelere ayrılan öğrenci kontenjanlarının yıllara göre dağılımına bakıldığında, kontenjanların her geçen yıl arttığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber her bir üniversiteye ayrılan kontenjanların yıllara göre dağılımında, kontenjanların pek değişmediği anlaşılmaktadır. Bu hususun birkaç istisnası olup, ayrıntılarını vermek gerekir. Buna göre Yalova ve Mardin Artuklu Üniversitelerinin -ki bu iki üniversite, aynı zamanda en çok öğrenci kontenjanı ayrılanlardandır- programı ilk açtıkları yılların devamında, kontenjanlarının belirli bir sayıda arttığı ancak son yıllara doğru kontenjanların düşürüldüğü, ancak günümüz kontenjanlarının ilk yıllara göre arttığı gözlenmektedir. Şu hâlde üniversitelere, yıllara göre ayrılan öğrenci kontenjanlarının belirli bir standartta gittiği ancak toplam kontenjanların her geçen yıl arttığı ve bu toplam artışın, her yıl yeni açılan programlarla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

YÖK'ün resmî web sayfasında bulunan "Lisans Tercih Sihirbazı" program verilerine göre yüksek din öğretiminin Arapça programlarına ayrılan kontenjanlar, birkaç M.T.O.K. kontenjanı dışında, son üç yılda da dolmuştur (Yüksek Öğretim Kurulu, 2023). Söz konusu verilere göre, İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarına alınacak öğrencilerle ilgili herhangi özel bir şartın aranmadığı, dolayısıyla Arapça eğitim veren bu fakültelere, Arapçayla ilgili alt yapısı olan-olmayan her öğrencinin girebildiği anlaşılmaktadır.

İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarına ayrılan öğrenci kontenjanları yanında söz konusu programa yer veren fakültelerin -varsa- Türkçe program kontenjanlarına bakmak,

program kontenjanları arasında bir kıyas yapmaya imkân vereceğinden yararlı olacaktır. Aşağıdaki tabloda, Arapça program açan fakültelerin Türkçe program kontenjanları, sadece Arapça programın okutulduğu yıllarla sınırlı bir şekilde verilmektedir.

**Tablo 5.** İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programı uygulayan fakültelerde Arapça programın açık olduğu yıllara göre Türkçe program için ayrılan öğrenci kontenjanları

Üniversite Adı	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023	2023-2024
F. S. M. V. İslami İlimler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yalova İslami İlimler		-	-	-	-	-	-	-	41	82	92	92	95
Mardin İslami İlimler				-	-	-	-	-	-	-	103	103	107
Marmara İlahiyat					390	390	390	390	369	357	359	359	359
N. Erbakan İlahiyat					359	349	349	349	349	349	349	349	349
İstanbul İlahiyat							288	288	288	288	287	287	287
K. Maraş Sütçü İmam İlahiyat							308	308	298	277			
İ.Z.Ü. İslami İlimler								50	50	50	50	57	77
Atatürk İlahiyat								390	370	349	328	368	324
Kıbrıs Sosyal Bilimler İlahiyat									-				
G. İ. B. T. Ü. İslami İlimler										154	154	154	197
Gaziantep İlahiyat										205	205	205	274
K. Maraş İstiklal İslami İlimler											-	-	-
B.A.İ.B.Ü. İlahiyat											226	226	232
Toplam					749	739	1335	1755	1765	2111	2153	2200	2301

Tablo 5 verileri incelendiğinde dikkat çeken hususlardan biri Arapça program açan üniversitelerden bazılarının, yüksek din öğretimi kurumu olarak ilk fakülteyi açarken, programı Arapça olarak açmış olmasıdır. Bunlar Fatih Sultan Mehmet, Yalova, Mardin Artuklu ve

Kahramanmaraş İstiklal Üniversiteleri olup, uzun yıllar sadece Arapça programı okutmayı tercih etmiştir. Bu dört üniversiteden Fatih Sultan Mehmet ve Kahramanmaraş İstiklal Üniversiteleri, Türkçe programı hiç açmamış, günümüze kadar sadece Arapça programı okutmuştur. Ancak Yalova ve Mardin Artuklu Üniversiteleri, Arapça program ile başladıkları yüksek din öğretimine, bu programı açtıktan yedi yıl sonra Türkçe programı da eklemiştir. Söz konusu dört fakültenin dışındaki diğer bütün fakülteler ise bünyelerinde Türkçe program varken Arapça program okutmaya başlamışlardır.

Tablo verileri ayrıntılarına bakıldığında; Arapça programla başlayan Yalova Üniversitesinin Türkçe programı açtığı ilk yılda, Türkçe programa 41 öğrenci kontenjanı ayırırken Arapça programa 93 öğrenci ayırdığı ancak sonraki yıldan itibaren Türkçe programın kontenjanını artırarak Arapça programının kontenjanını azaltma yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Öyle ki son üç yıl verilerine göre ilgili üniversitenin Türkçe program kontenjanı, Arapça programın kontenjanını aşmıştır. Türkçe programların kontenjanını artırırken Arapça programın kontenjanını azaltma politikasını, Mardin Artuklu Üniversitesi de uygulamıştır. Bu iki üniversiteye ait söz konusu kontenjan hareketliliği, Arapça programlara ayrılan kontenjanların hemen her yıl dolduğu hususu dikkate alındığında, Arapça programına olan ilginin azalmasıyla ilgili olamaz. Şu hâlde Arapça program kontenjanına yönelik azaltma politikaları, diğer üniversitelerde açılan Arapça program sayısının artması veya kuvvetle muhtemel öğretim elemanı ihtiyacıyla ilgili olabilir.

## DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programları, Türkiye'nin yüksek din öğretimi alanındaki deneyimin ve kalite arayışının son halkasını teşkil etmekte ve ders içi iletişim dili olarak Arapçayı kullanmaktadır. Arapçanın bu programlarda ön plana çıkarılması, sadece dil eğitimi ile ilgili değildir. Program amaçlarından da anlaşıldığı üzere Arapça, bir alet/araç ilmi olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programına yer veren on iki fakülte bulunmakta, bu fakültelerden altısı “İlahiyat Fakültesi”, diğer altısı ise “İslami İlimler Fakültesi” bünyesinde yer almaktadır. Bünyesinde ilk defa yüksek din öğretimine yer veren ve program dili olarak Arapçayı tercih eden üniversitelerin İslami İlimler Fakültesi adı altında programı açması, Arapça program ile bu fakültelerin isim tercihleri arasında pozitif bir ilişkiye işaret etmektedir.

On yıldan fazla bir süredir öğrenci alan bu programların amaçları arasında en fazla vurgulanan husus, İslam'ın ana kaynakları olan Kuran ve Sünneti anlayabilen, bu kaynakların hüküm ve naslarına bağlı öğrencilerin yetiştirilmesidir. Neredeyse programı açan bütün fakülterce vurgulanan bu önemli amaç yanında on dört asırlık ilmi ve kültürel miras ile kadim geleneğin önemli bir kaynak olarak nitelenmesi, söz konusu birikim ve gelenekten mülhem bir medeniyet tasavvurunun gerekliliğine yönelik vurgular, günümüz din eğitimi çalışmalarında toplumsal değerlerin ve uluslararası konjonktür ile birlikte yerel talep ve dinamiklerin ön plana çıkarılması, bilginin 'ilim' cihetiyle tanımlanarak hikmet ve irfanla irtibatlandırılması, bu irtibatı sağlayabilmek için aklın vahyin kontrolünde olması gerektiğine yönelik vurgular ve nihayet modernleşme kuramının kaynağı konumundaki Batı düşüncesinin tanınarak, yetişen öğrencilerin bu düşünceye mukabele edebilecek bir birikim ve bilince sahip olması yönündeki amaçlar, İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarının Arapça dilini öğretmekten maksatlarının dil öğretiminden ziyade, öğrencilerini İslam'ın temel kaynaklarıyla, düşünce mirasıyla buluşturma ve İslam bilgi geleneği çerçevesinde yetiştirme talepleriyle ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Dahası bu program amaçlarına göre temel hedef, öğrencileri sadece bilgi ve düşünce mirasıyla karşılaştırmak değil, söz konusu bilgi ve düşünce mirası merkezinde eğitimin marifet/bilişsel, tasdik/duyuşsal ve amel/psiko-motor boyutlarının bütününe kapsayacak şekilde, birer mü'min kişilik olarak yetiştirmektir.

Yukarıda özetlenen amaçlar çerçevesinde Arapça programlarının, önemli oranda istihdam ve nitelikli personel yetiştirme hedefinde olan ve Türkiye'nin yüksek din eğitimi görevini üstlenen İlahiyat fakültelerinden farklı amaçlara sahip olduğu ifade edilebilir. Programların amaçları yanında, ilk örneğini, devletin resmi din eğitimi politikalarından farklı bir zeminde hareket edebilme kabiliyetine sahip vakıf üniversitelerinden birinin açması ve bu örnekten sonra, bünyesinde yüksek din eğitimi programına ilk defa yer verecek olup bu programı açacak olan bütün devlet üniversitelerinin 'İlahiyat Fakültesi' isminden ziyade 'İslami İlimler Fakültesi' ismini tercih etmesi gibi hususlar da söz konusu fakültelerin farklılığa vurgu yapan argümanlar olarak değerlendirilebilir. Ancak fakültelerin resmî web sitelerindeki misyon-vizyon belgelerine yansıyan önemli program amaçlarıyla birlikte, programlara yer veren fakültelerin bazı alanlarda sorunlarının olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede zikredilebilecek ilk hususlardan biri, fakülteler arası ortak bir müfredatın olmayışıdır. Arapça derslerinin oran ve içerik açısından fakülterce göre değişik şekillerde yapılandırıldığı, müfredatlarda yer alan Arapça derslerinin dile ait gramer ve alt dalları/sarf-nahiv, yazma/imlâ, okuma/kırâe, konuşma/muhâdese vb. alanlara yönelik ders isimlerini değil

de “Arap Dili ve Belagati” adını aldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla müfredatlar, öğrencilerin beş dil becerisini geliştirmeye yönelik yapılandırmayı yansıtmamaktadır. Bu durumların, tek sebep olmasa bile, büyük oranda programa yönelik nitelikli müfredat çalışmalarının yapılmamış olmasından, fakülteler arası belirli bir koordinasyon ve istişarenin olmamasından kaynaklandığı ifade edilebilir.

Diğer yandan İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programına yer veren fakültelerin önemli bir kısmında, öğretim elemanı istihdamının yetersiz kaldığı, Arapça ders verebilecek Türk akademisyenlerin az olduğu ve bundan dolayı da ilgili fakültelerde, uluslararası öğretim elemanlarının da istihdam edildiği anlaşılmaktadır. On iki fakültedeki sayıları 94 olan söz konusu uluslararası öğretim elemanlarının çoğu “Öğretim Görevlisi” kadrolarında istihdam edilmekte ve programların hazırlık sınıfları ile “Arap Dili ve Belagati” bölümüne ait derslerde istihdam edilmektedir. Mevcut durumda, İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarında görev alan Türk öğretim elemanlarının Arapça ders verme konusunda sorunlar yaşayabileceği, uluslararası öğretim elemanlarının ise Türk eğitim felsefesi, eğitim anlayışı ve kültürü ile ilgili birtakım sorunlar yaşayabileceği öngörülmektedir.

İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programlarına ayrılan öğrenci kontenjanlarının, Türkçe programlara ayrılan kontenjanlardan çok daha az olduğu, kontenjanların fakültelere göre değiştiği, kontenjanların her bir fakülte bazında yıllara göre dengeli seyrettiği ve neredeyse her yıl dolduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan öğrenci alımlarında herhangi bir şart bulunmayıp, Arapça diline yönelik alt yapısı olan ve olmayan her lise mezunu aday programa başvurabilmektedir. Bu durumun, kayıt yapan öğrenciler arasında Arapça açısından seviye farklarına ve dolayısıyla sınıf içi heterojen bir yapıya sebep olarak ders işlenişlerine olumsuz yansiyabileceği öngörülmektedir. Bu itibarla programlara, Arapça dil becerileri nispeten gelişmiş öğrencilerin alımını sağlayacak bir fakülte tercih şartının getirilmesi ve/veya programlarda verilen Arapça eğitiminin daha nitelikli hale getirilmesi gibi tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Son tahlilde İlahiyat/İslami İlimler Arapça lisans programları, temel amaç ve hedefleri açısından ülkemizin yüksek din öğretiminin önemli bir açığını kapatmaya aday gibidir. Ancak bu programlar Arapça derslerine ayrılan derslerin içerik ve oranı, istihdam edilen öğretim elemanları ve öğrenci kontenjanları açısından ciddi bir ilgiye, iyileştirmeye ve desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır. Diğer yandan Arapça programlara yer veren fakültelerin muhtemel diğer sorun ve ihtiyaçları, günümüze kadar ihmal edilmiş olan saha çalışmalarıyla açığa çıkarılmalıdır.

## KAYNAKÇA

Aşıkoğlu, N. Y. (2015). Yüksek öğretimde din eğitimi ve öğretimi. İçinde R. Doğan & R. Ege (Ed.). *Din eğitimi el kitabı*. (ss. 181-197). Grafiker Yayınları.

- Atatürk Üniversitesi, (2023a). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arapça program müfredatı*. <https://birimler.atauni.edu.tr/ilahiyat-fakultesi/ders-karteksleri/> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- Atatürk Üniversitesi, (2023b). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi program amaçları*. <https://birimler.atauni.edu.tr/ilahiyat-fakultesi/program-amaclari/> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- Aydın, M. Ş. (1995). Öğretmen Yetiştiren Kurumlar Olarak İlahiyat Fakülteleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 59-98.
- Beyler, M. (2016). Türkiye'deki İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin dini ilimleri arap diliyle öğretim tecrübesi: hadis programı örneği. *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 14(1), 51-73.
- Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, (2023a). *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arapça program müfredatı*. <https://ubys.ibu.edu.tr/AIS/OutcomeBasedLearning/Home/Index?id=OnkY5IyFOWuUkriwFgTVOG!xGGx!!xGGx!&culture=tr-TR> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, (2023b). *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hakkımızda misyon*. <http://ilahiyat.ibu.edu.tr/anasayfa/fakulte-hakkinda> (Erişim Tarihi: 23.09.2023)
- Cebeci, S. (1999). Cumhuriyet Dönemi'nde Yüksek Din Öğretimi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41, Özel Sayı (Aralık 1999), 227-235.
- Coştu, K., Qaddom, M., Bahar, H. (2018). Yabancı uyruklu öğretim üyelerinin türkiye'deki yüksek din öğretimi hakkındaki düşünceleri. İçinde Z. Şeyma Altın (Ed.) Yüksek din öğretimi. (ss. 481-496). Dem Yayınları.
- Ev, H. (2015). Yükseköğretimde din eğitimi. İçinde M. Köylü & N. Altaş (Ed.), *Din eğitimi* (5. Baskı, ss. 268-306). Ensar Neşriyat.
- Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, (2023a). *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi müfredatı*. <https://iif.fsm.edu.tr/İslami-İlimler-Fakultesi-OGRENCI--Mufredat> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, (2023b). *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, hakkımızda*. <https://iif.fsm.edu.tr/İslami-İlimler-Fakultesi-Fakulte--Dekanin-Mesaji> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, (2023c). *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, tanıtım broşürleri*. <https://aday.fsm.edu.tr/Brosurlerimiz> (Erişim Tarihi: 01.10.2023)
- Gaziantep İslam Bilim Teknoloji Üniversitesi, (2023a). *Gaziantep İBT Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arapça Program Müfredatı*. <https://ubys.gibtu.edu.tr/AIS/OutcomeBasedLearning/Home/Index?id=nUo81aPow5pq6uQk7IRDEQ!xGGx!!xGGx!&culture=tr-TR> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- Gaziantep İslam Bilim Teknoloji Üniversitesi, (2023b). *Gaziantep İslam Bilim Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi akademik personel*. <https://www.gibtu.edu.tr/birimakademikpersonel.aspx?id=11> (Erişim Tarihi: 11.09.2023)



- Gaziantep İslam Bilim Teknoloji Üniversitesi, (2023c). *Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi hakkımızda, misyon ve vizyon.* <https://www.gibtu.edu.tr/birimmisyon.aspx?id=11> (Erişim Tarihi: 23.09.2023)
- Gaziantep Üniversitesi, (2023a). *Gaziantep Üniversitesi akademik bilgi sistemi.* <https://akbis.gantep.edu.tr/?fkd=20-ilahiyat-fakultesi> (Erişim Tarihi: 11.09.2023)
- Gaziantep Üniversitesi, (2023b). *Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arapça program müfredatı.* <http://ilahiyat.gantep.edu.tr/pages.php?url=mufredat-ve-programlar-20> (Erişim Tarihi: 23.09.2023)
- Gaziantep Üniversitesi, (2023c). *Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hakkımızda misyon-vizyon.* <http://ilahiyat.gantep.edu.tr/pages.php?url=misyon-38> (Erişim Tarihi: 23.09.2023)
- Göküş, Ş. (2014). Tevhid-i Tedrisat'tan Günümüze Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma Süreci, *2014 INTE: International Conference on New Horizons in Education Proceedings Book*, June 25-27 2014, Paris/France, 2014, cilt: IV, 499-504.
- Hopoğlu, S. (2012). *Vakıf Üniversiteleri ve TRB1 bölgesinde vakıf üniversitelerinin kurulabilirliği.* Fırat Kalkınma Ajansı planlama, programlama ve koordinasyon birimi.chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik\_Dosya\_Ekleri/FKA\_ARASTIRMA\_RAPORLARI/VAKIF%20%C3%9CN%C4%B0VERS%C4%B0TELER%C4%B0.pdf (Erişim Tarihi: 21.08.2023)
- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, (2023a). *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi (Arapça) program amaçları.* <https://www.izu.edu.tr/akademik/fakulteler/islami-ilimler-fakultesi/bolumler/islami-ilimler-arapca> (Erişim Tarihi: 21.09.2023)
- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, (2023b). *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arapça program müfredatı.* <https://www.izu.edu.tr/akademik/fakulteler/islami-ilimler-fakultesi/bolumler/islami-ilimler-arapca> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- İstanbul Üniversitesi, (2023a). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arapça program müfredatı.* <https://ilahiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/lisans-programlari-mufredati-637474393131019207/lisans-programlari-mufredati> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- İstanbul Üniversitesi, (2023b). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İngilizce program müfredatı.* <https://ilahiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/lisans-programlari-mufredati-637474393131019207/lisans-programlari-mufredati> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- İstanbul Üniversitesi, (2023c). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi misyon ve vizyon.* <https://ilahiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/misyon-vizyon-stratejik-amaclar-ve-degerler/misyon-ve-vizyon> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- İstanbul Üniversitesi, (2023d). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tanıtım kitapçığı.* <https://ilahiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/tanitim/tanitim-kitabi> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, (2023a). *Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi akademik kadrosu [KİÜ İslami İlimler akademik kadrosu].* <https://www.istiklal.edu.tr/islami-ilimler-fakultesi/akademik-kadro?lang=tr-TR> (Erişim Tarihi: 11.09.2023)

- Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, (2023b). *Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arapça program müfredatı*. <https://www.istiklal.edu.tr/islami-ilimler-fakultesi> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- Karadaş, C. (2015). İlahiyat lisans programının değerlendirilmesi. İçinde S. Akyürek (Ed.), *Bugünün ilahiyatı nasıl olmalı? sorunlar ve çözümleri* (ss. 205-264). Ensar Neşriyat.
- Mardin Artuklu Üniversitesi, (2023a). *Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi*. <https://www.artuklu.edu.tr/felsefe-ve-din-bilimleri> (Erişim Tarihi: 11.09.2023)
- Mardin Artuklu Üniversitesi, (2023b). *Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arapça program müfredatı*. <https://obs.artuklu.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=86&curSunit=5862#> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- Mardin Artuklu Üniversitesi, (2023c). *Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, hakkında, misyon ve vizyon*. <https://www.artuklu.edu.tr/islami-ilimler-fakultesi/vizyon-ve-misyon> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- Mardin Artuklu Üniversitesi, (2023d). *Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, hakkında, tarihçe*. <https://www.artuklu.edu.tr/islami-ilimler-fakultesi/tarihce> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- Marmara Üniversitesi, (2023a). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arapça program müfredatı*. <https://meobs.marmara.edu.tr/ProgramTanitim/ilahiyat-fakultesi/ilahiyat-arapca-1056-787-0> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- Marmara Üniversitesi, (2023b). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat (İngilizce) programı*. <https://ilahiyat.marmara.edu.tr/ogrenci/ders-programlari-icerikleri> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- Marmara Üniversitesi, (2023c). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tanıtım kitapçığı*. <https://ilahiyat.marmara.edu.tr/fakulte/tanitim/tanitim-brosuru> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- Necmettin Erbakan Üniversitesi, (2023a). *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Arapça program müfredatı*. <https://bilgipaketi.erbakan.edu.tr/program/ders/3/142/AHMET%20KELE%20C5%9EO%20C4%9ELU%20C4%B0LAH%20C4%B0YAT%20FAK%20C3%9CLTES%20C4%B0%20C4%B0LAH%20C4%B0YAT%20PR.%20%28ARAP%20C3%87A%29> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- Necmettin Erbakan Üniversitesi, (2023b). *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi hakkımızda, misyon-vizyon*. <https://www.erbakan.edu.tr/ilahiyat/sayfa/8263> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- Öcal, M. (1998). Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 7/7, 241-268.
- Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı, (2022). *Yükseköğretim Kurumları Sınavı 2022-Yükseköğretim programları ve kontenjanları kılavuzu*. <https://www.osym.gov.tr/TR,23885/2022-yuksekogretim-kurumlari-sinavi-yks-yuksekogretim-programlari-ve-kontenjanlari-kilavuzu.html> (Erişim Tarihi: 08.02.2023)
- Tosun, C., & Doğan, R. (2004). İlahiyat fakültelerinin yeniden yapılanması üzerine. İçinde *Türkiye'de yüksek din öğretiminin sorunları, yeniden yapılanması ve geleceği*

- sempozyumu -16-17 Ekim 2003-Isparta-* (ss. 487-507). SDÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yalova Üniversitesi, (2023a). *Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arapça program müfredatı*. <https://iif.yalova.edu.tr/Page/Icerik/2023-guz-donemi-ders-programi> (Erişim Tarihi: 20.09.2023)
- Yalova Üniversitesi, (2023b). *Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi misyon ve vizyonu*. <https://iif.yalova.edu.tr/tr/Page/Icerik/misyon-ve-vizyon> (Erişim Tarihi: 04.02.2023)
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7. Baskı). Seçkin Yayınları.
- Yüksek Öğretim Kurulu, (2023). *Lisans tercih sihirbazı*. <https://yokatlas.yok.gov.tr/tercih-sihirbazi-t4-tablo.php?p=s%C3%B6z> (Erişim Tarihi: 14.08.2023)